

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

İsa Muğanna'nın roman yaratıcılığında yeni edebi estetik ve felsefi düşünce motifleri

İrada Musayeva

Doç. Dr., "İceriseher" Devlet Tarihi-Mimari Koruma Dairesi, Bilim Bölümü Başkanı, e-mail: iradateacher2011@rambler.ru

Öz

İsa Muğanna sadece Azerbaycan romanında değil, genel olarak Azerbaycan edebiyatında edebi-bediî, felsefi-estetik ölçütleri değiştirdi. "İdeal" romanı XX. yüzyılın 80'li yıllarında beklenmeyen edebi gerçeklik gibi sadece bediî tefekkürde değil, bilimsel ve sosyo-politik düşüncede de farklı ton yarattı. Asıl mesele bu idi. Yeni bakış açısı belirlendi. Edebiyatın imgeleri değişti, olaylar daha büyük planda işlendi. Günlük yaşam manzaraları, mahalli çerçevedeki "millilik" arka plana geçti. Milli, tarihi, beşerî konular çok uzak zamanlardan başladı. Zamanın sorunları zamanında geniş okur kitlesine takdim edildi. Fakat bu takdimatta sorunun, trajedinin, tarihi yaraların yaşı asırları, bin yılları geçti. İ. Stalin tarafından baş planı hazırlanan yabancılaştırma ve hafızasızlaştırma stratejisi bir kalemde yok edildi. İ. Muğanna'nın eserleri ile 1950'li yıllarda ilk defa olarak Azerbaycan edebiyatında sadece Stalin imgesi değil, aynı şekilde Stalinizm ifşa edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İsa Muğanna, roman yaratıcılığı, postmodernist nesir, Robert Lanza, Kuantum Fiziği, SafAğ hakikatleri, Azerbaycan romancılığı

Citation/Atıf: MUSAYEVA, I. (2024). İsa Muğanna'nın roman yaratıcılığında yeni edebi estetik ve felsefi düşünce motifleri. *International Journal of Language and Awareness*. 3(1), 15-28. DOI: 10.33390/ijla.2333

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
İrada Musayeva
E-mail: iradateacher2011@rambler.ru

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

GİRİŞ

İsa Muğanna'nın nesrinde küresellik, millitarih vukufiyet boyutu zamanla gelişti. Çoğu kimse onun eserlerinin mistik, fantastik ve romantik tahayyül sınırsızlığından yarandığını zannediyordu. Hatta yazarın imtina ettiği ilk dönem eserleri, (1949-1984) edebiyat eleştirmenleri ve okur kitlesi tarafından kabul gören, ikinci dönem eserleri ise "anlaşılma" şeklinde açıklandı. Oysaki, "İdeal" romanına kadarki birinci dönem eserleri de zamanında sert eleştirilere maruz kalmıştı. İşin ilginç tarafı şudur ki, onun kahramanları daha 1950'li yılların sonundan itibaren "uzaydan gelen insan" şeklinde eleştiriliyordu. Örneğin, 1959 yılında İsa Muğanna'nın "Yerli ve Yabancı İnsanlar" romanındaki kahramanlarını Komünizm kuruculuğu ile ayaklaşamadığı gerekçesiyle oldukça sert şekilde eleştiren İ. Efendiyev şöyle diyordu:

"“Yerli ve Yabancı İnsanlar” eseri haklı olarak sert eleştirilere maruz kaldı. Gerçekten de, yazarın kendilerine roman hasrettiği şu Canbalayevler, Bekirler nereden ortaya çıkmışlar? Onlar bu gün Komünizm işi uğrunda fedakarlıkla, liyakatle çarpışan, her zaman ön cephede duran, dünyada en sağlıklı ruha, en âli düşünceye sahip edebiyat yaratan Sovyet yazarları için ne kadar nitelikeldir? Dünya edebiyatında bencil yazar suretleri tasvir edilmiştir. Lakin yazarını, hem de bizim Sosyalizm ortamında yetişen yazarını bu şekilde bir üçkağıtçı gibi, küçük habis gibi kaleme verme çabası nerede görülmüştür.” (Hasanlı 2018: 191)

"İdeal" romanında postmodernist nesir düşünceleri İ. Muğanna'nın metoduna özgü şekilde ifadesini bulmuştur.

"Yanar Ürek" hikayesi üzerinde birkaç defa çalışın, hatta onu romana dönüştüren yazar, burada ileri sürülmüş fikirleri geliştirerek, ne kadar paradoksal da olsa yeteri kadar ilginç (ve özgün), konusundan imtina etmeden yeni bir eser-"İdeal" romanın- yarattı. Bu eser 80'li yıllarda Azerbaycan edebiyatına, genel olarak kültürel-toplumsal düşünceye, bir yazar/düşünür, İsa Muğanna'nın geldiğini tüm çıplaklığı ile gösterse de, bir süre bu sıradışı

(ve karmaşık!) aydınlığı derketmekte edebitoplumsal ortam (hatta genel olarak toplum!) rahatsızlık ve tereddütler yaşadı." (Caferov 2014)

"İdeal" Romanının Metninde Zaman, Mekan ve Hareket Diyalektiği

Yeni Azerbaycan nesrinin sınırları ilk olarak İ. Muğanna'nın bediî tefekküründe çizildi. O, şablonları terkederek yeni tefekkür, yeni bakış açısı aramaya başladı.

İ. Muğanna'nın eserlerinin genel karakteristiğine dokunmadan yazarın "İdeal" romanına dikkat çekmek isterdik. Romanın 2005 yılında basılmış son şekli, yazarın uzun yıllar yaptığı redakteleri sonucunda ortaya çıkmıştı. Lakin ilk defa 1980'li yıllar nesrinde beklenmeyen edebi olay olarak yankı bulan eserin devrimsel, intibahi tezleri, bu eserde bir yazarın, bir halkın edebi tefekkürünün değil, genel olarak büyük ölçekli edebiyatın tonunu değiştirebilecek farklı seslerin duyulduğunu söyleyebiliriz.

Stalinizm'le idare edilen ülkede, savaştan sonra da kıyım ve casusluk bitmemişti. Sürgün yaşamı, insanları yakınlarından ayırmakta, yabancılaşma trajedisi ve açlık baş alıp gitmekteydi. İnsanlar korku ve sefalet içinde ölüyorlardı. Yazar, Cebraylı karakterini Stalin'in prototipi olarak yaratmıştı:

"Sürgünler başladı, Göyçe mahalı tam olarak göçe zorlandı. Göyçe denen şey kalmadı, Göyçeliler Muğan'ın en sıcak, tuzlu topraklarına göç ettirildiler. Buz gibi soğuk pınarların suyunu içen kırmızı yanaklı insanlar, tuzlaklarda çürüdüler. Bu dönemde Stalin gözümün önünden gitmiyordu, onun imgesini ben köy yaşamına aktardım. "Yerli ve Yabancı İnsanlar" isimli romanı kaleme almıştım, orada Canbalayev vardı. Onu da Stalin'in prototipi olarak kabul etmek mümkündür." (Hüseynov 2012)

İ. Muğanna, İ. Stalin'in olanca gücüyle Azerbaycan'ı bölmek istediğini, Güney Azerbaycan'ın Fars'ın, Kuzey Azerbaycan'ın ise Rus'un elinde kalma siyasetini açıkça görüyordu. Borçalı ve Başkeçid'in Gürcülere, İrevan Ovası, Zengezur, Göyçe, Dilican düzlüğünün ise Ermenilere verilmesi fikrini de İ. Stalin'in girişiminin ürünü olarak görüyordu.

“İdeal” romanının metninde zaman, mekan, hareket diyalektiği sıradışı boyutu ile seçilmektedir. Burada hem somut hem de tarihi belli olmayan mitolojik zaman mevcuttur.

XX. yüzyılın başları Güney ve Kuzey Azerbaycan’da yaşanan sosyo-politik ve toplumsal olaylar, XX. yüzyılın 40 ve 50’li yıllarında Stalin kıyımlarının devamı, reel gerçeklerle tasvir edilmektedir. Bir de mistik, belirsiz zaman serabı vardır. OdErler’in geçmişi. Süleyman, Nuh, İbrahim, İsa peygamberin tarihinden de eski zamanın “dili” ile nakledilen “tarih”. Mekan meselesi de romanda illüstratif tasvirlerle birlikte kesin coğrafi çizimler (Gonaglı, Tahirli, Gurbanlı köyleri vs.) temelinde ifadesini bulmaktadır.

Yazar, romanında dil, tarih ve edebiyat kategorilerinin ortak ve yeni ifade üslubunu yaratmaktadır. “İdeal dili” anlayışı ile düşünme ve duyma zarureti yaranmaktadır. Örneğin bu parçada bedîî tefekkürün dil ve tarihi gerçeklerini merkeze alarak yeni roman dili yaratma ustalığını görmekteyiz. Bu gibi örnekler romanda sayısızdır: “OdEr dilinde üç kelimeden oluşan bir söz vardır: EyOdEr. Yüce Hakikat Işığı anlamına gelmektedir. Kainatta ilk ve en büyük gezegenin ismidir bu, hem de Kainatın sahibi, yaşı bilinmeyen ebedi Bağ EyOdEr Atamızın ismidir. Pünhanlarımız EsEr’lerinde Dünya’nın tabiriyle “Haydar” yazmaktadırlar. On beşinci yüzyılda Şah İsmail henüz bebek iken Mekke’den “Haydarîler” ismiyle ajan ordusu içimize dolmuştur. Bu yüzden de bilmelisin ki, her “Haydarî”yim diyene SafAğ denemez. “Biz farklıyız” demişler onlar sonralar! “Şii”yiz, Farklıyız! Ve başlamışlar Bağ’ları açıkça katletmeye... EyOdEr Atamızın Oğlunun ismi BağOd’dur, biz Bağ Ata deriz. Bağ Atamızın büyük oğlunun ismi ElBağ’dır, biz Ulu Bağ deriz. İşin başında bilmen gerekir ki, tüm OdEr EsÜzleri (Yaratan anlamları)“Söz”leri Bağların Ateşleridir (Hakikatleridir), isimleridir, rütbelerdir.” (Muğanna 2005: 64)

Eser boyunca muhafaza edilecek bir servetin, hazinenin, mirasın kavgası sürmektedir. Neredeyse tüm dünya bu miras, bu servetten ötürü mücadeleye kalkmaktadır. Hatta sır

yuvası olan Vatikan bile. OdErlerin kitlesel olarak mahvedilme siyasetinin sırrı ve sebebi de “Süleyman Padişahın Hazinesi”/ilmi ile ilgilidir.

Bağday’da Bağ neslinin, OdEr halkının, Kainatın OdEr beşeriyetinin sır gibi saklanmasını isteyen büyük güçler onu mahvetmek niyetindedirler. “Süleyman Padişahın Hazinesi” olarak isimlendirilen külliyyatı Muhammed Emirli ve oğulları Şeyh Ağ Emir, Şeyh Boz Emir ve diğer fedailer yazmaktadırlar. Gonaglı’da “Dam Müdür” denen Alesker öğretmen, iki katlı evinin çatısında çocuklarla “Hazine”den ders yapmaktadır. O “Hazine” ki “Miras” olarak isimlendirilirdi ve üzerinde yılanın uyuduğu da söylenirdi. Bu “Miras”ın muhafızları (Muharrem Muharremov, Saşa Babayev, Kılıç Kurban, Lüt Cafer, Teftiş Abbas, Sultan Emirli, Medet Emirli, Hızır Abı) sürekli kavga halindedirler. Bu tarafta o mirasın en sadık muhafızı, bu yolda kendisini göz göre göre kurban veren Medet Emirli olur. Dostları ve kardeşi Sultan Emirli, “Belki teslim edelim” teklifini yaparken, Medet şöyle der:

“Miras kardeşlerimizin zindanda kesilen başlarıdır. Neyi teslim edelim? Kardeşlerimizin başlarını yoksa kendimizi?” (Muğanna 2005: 192)

“Hazine” ilmimiz, tarihimizdir. Lakin onun açılmasına, yayılmasına müsaade etmiyorlar. Örneğin Mir Cafer Bağirov, Nerimanov’un “Lenin ve Doğu” kitabını toplattırıp saklıyor. İ. Stalin’in emri ile sahte tarihçilere yalan tarih yazdırıyor. Hakkın sahipsizliği acı fragmanlarla gösterilmektedir. Yer gezegeni hakkı sahiplenmiyor, onu koruyamıyor. SafAğ’dan az çok anlayanların tamamının sağ şakaklarına sivri uçlu çekiçle vuruyorlar.

Medet’in bu konudaki kesin tavrı, (“Miras nesilden nesile “Muğ” yetiştirmek için değil mi, ağabey?! Yüzlerce yıldır katledilerek dağılılan Türk, hala dünyanın en büyük halkı değil mi?! Ben biliyorum, bundan sonra da çok katledecekler bizi. Yerde kalanların umudu nedir, ağabey?! “Miras”ı versen, Türk sağır dilsiz olup, tamamen cahil kalmaz mı?! OdEr’liğimiz tamamen unutulmaz mı, ağabey?! (Muğanna 2005: 193) bizi roman boyunca “Miras”la ilgili

ciddi düşünmeye sevketmektedir. Bu “Miras”ın sırrı aynı şekilde “İdeal Dili” sözlüğü yardımıyla da çözülebilir.

Sadece fonetik açıdan değil, aynı şekilde leksik-semantik açıdan da ilgi çeken bu sözlerin sözlüğü oluşturulsa, özel leksikografi araştırması konusu olabilir. “Allah”, ElAğ, “OdEr”, Hakikat ışığı, “BağHemOd”, Muhammed, “EySar”, İsa/İsus, “GalAğ”, galaksi, “EsElim”-Yaratan Elim vs. gibi yüzlerle yeni ifade kullanılmaktadır.

Genel olarak “OdEr Dili” fikrinin (veya bu fikri şekillendiren etimolojik verilerin) liguistik açıdan ne ölçüde temelli (bilimsel) olduğu tartışılabilir. Lakin söz konusu fikir edebi-bedii gerçek olarak tamamen tartışmasız, hatta o kadar mükemmeldir ki, bundan vazgeçilse (bir zamanlar böyle bir düşünce de ortaya atılmıştı), yazarın edebi-felsefi tutumuna ciddi halel gelir.

Burada ve bu meseleyle ilgili olarak usta eleştirmen, edebiyatçı Yaşar Garayev’in düşüncesi akla gelir. O, derdi ki, “bilim Darwin’in şahsında insanın maymun, edebiyat ve şiir ise Nesimi’nin şahsında Allah kökenini keşfetti...” (Caferov 2014)

Bağ Hakikati/SafAğ İlmi ve Tahrif”izm”ler

“İdeal” romanında yazarın okurları korkutan ultimatoma karakterli rahatsızlığı ise hala soru olarak kalmaktadır. İ. Hüseyinov, mistisizm, rüya, gaybdan gelen sese dayanarak mı tarih yazıyordu? Bu tarihin gerçekliğine inanmaya bir neden var mı? Nitekim yazar tüm bunları yalnız bedii metinde, roman muhtevası bağlamında değil, romana yazdığı “Önsöz”de, demeç ve konuşmalarında da söylüyordu:

“Tam anlamıyla kalp ağrısı ile, trajedi içerisinde bildiriyorum ki, yüzyıllar boyunca Vatikan ajanlarının talimatları temelinde (“kendi elimizle”) bazen açık, bazen gizlice mahvedilen “Muğ”/Bağ neslinin muharref ismi (“Muğanna”-“ Bizim Muğlar”) altında yayınlattığım EsErlerdeki Bağ Hakikati/SafAğ İlmi hâla da tahrif “izm”lerin mukavemet seddi arkasındadır. Yeni Zaman-2000 yılı-arifesinde set dağılmalı, muharref insan SafAğ İlmi sayesinde aydınlanmalı, saflaşmalı, her yönden yükselip OdEr beşeriyetine-ebedi yaşam

gezegenlerine-kavuşmalı, yani “Yer”/EyEr (Yüce Işık) gezegenine gizlice gelen Işık gemilerinin indikleri köşelere bırakılacak halde olmalıdır. Aksi takdirde felaket yaşanacaktır.” (Muğanna 2005: 5)

İ. Hüseyinov’a göre OdErlere daha sonra sufilere dönüşmüşlerdir. Araplar SafAğ ilmini tahrif etmişlerdir.

Romanda ortaya atılan soru ve sorun, eserin başında doğal olarak şüphe doğurmaktadır. On binlerle yılın ötesinden inanılmaz tarihi gerçekleri göstermek isteyen yazar neye dayanacak? Hangi bilimsel ve tarihi kaynağı temel alacak? Sadece rüya, gaybdan gelen ses fikri inandırıcı olabilir mi? Yazar eminlikle bildirmektedir ki, eserlerinin yazılma nedeni, EySar’ın Işık Gemisi ile semadan inerek kulağına söylediği düşüncelerdir. “Kur’âni-Kerim’de sorulması yasaklanan “ruh”la ilgili gaybdan duyduklarını kaleme almaktadır. İnsan ruhunun ölmezliği ve bedeni terk ettikten sonra Işık Gemisi ile paralel dünyalara gidip yerleşmesine ebedi yaşam dendiğini bildirmektedir.

Romanın son cümlesi kıyamet haberi çağrışımı yapsa da (“Işık Gemilerinin “Yer”e inmesine çok az kalmıştır”), yazar insanın bu dünyadaki sonunu müjde ile alkışlamaktadır. Işık Gemileri kurtarıcı fonksiyona sahiptir.

“1985 yılında ses duydum. O sırada ben “Yanar Kalp” eseri üzerinde yedinci kez çalışıyordum. Dünyada İsus ismi ile tanınan EySar (ey yüce, Sar hükümdar demektir, Ruslar Çar demiyor mu?) benimle konuşmaya başladı. O, beni, bir roman ne kadar yazılır, diye azarladı. Sen Azerbaycan’ın trajedisinin partinin trajedisi ile ilgili olduğunu mu düşünüyorsun? Fakat yanılıyorsun. O zaman komşularımız olan Yunanlılar, dil, tefekkür açısından vahşi halklar, dilinizi, göklerle ilgili düşüncenizi elinizden almışlardır. İşte sizin trajediniz de bundadır. EySar, “Yanar Kalp” eseri üzerinde çalışmayı bırakmamı ve bana çağdaş döneme ait roman vereceğini söyledi. “Olaylardan bahsedeceğim ve sen onun temelinde roman yazacaksın”, dedi. Ben de kendisine uydum ve 1985 yılından “İdeal”i yazmaya başladım. Bundan sonra bilincim, düşüncem, yaratıcılığım tamamen

değiştirdi. Dostlarımdan, yazar grubundan uzaklaştım.(Hüseynov 2014)

“İdeal” romanında “göklerle bağlı düşünce” işareti yeni sorulara neden olur. Eski ve muhteşem dil ve medeniyet kalıntıları üzerinde durup trajedimizin tarihini öğrenmeye çalışıyoruz. İ. Hüseynov bu romanı ile bir halk olarak kendimizi kendimize tanıtmaya çalışıyor. “Malenkaya Respublika”¹ aşığılaşmasına ciltlerle roman yazıp cevap vermektedir. “Ölmez halk-ölmez ruh” savı üzerinde hafızalarımızı tazelemektedir. Bu sufiyane düşünce ile yazar, “Mahşer” romanını da kaleme alır. Lakin şunu da ilave eder ki, tasavvuf SafAğ İlmî’nin mahiyetine sahiptir. Araplar SafAğ İlmî’nin ismini tahrif ederek “Tasavvuf” şeklinde tarihte yaşatmışlardır. Dünyanın, kainatın insanlarla Yer isimli mekandaki bağını belirleme amacı, ana fikre dönüşür. “Biz tarihte varız veya tarih bizimle başlar” iddiası, roman boyunca SafAğ İlmî kuramının tezleri ile düşüncelere yerleştirilir. Hem de “Kâbusname” eserindeki “Ey oğul!” çağrısı ile. Romanda her kes Samed’e/ Sim Oda (Azerbaycan’a), “Ey oğul, kendini, aslını, kökünü, dostunu, düşmanını tanı!” mesajını tavsiye olarak değil, hayati bir mesele olarak telkin etmektedir. Ölümle çoktur eserde. Boz Emir, Ağ Emir, Medet Emirli, Sultan Emirli, Haydar Necefoğlu Hüseynov, Saşa Babayev ve onlarla fedâi. Aynı şekilde tarih, hafıza kitapları mahvedilir, lakin ölmüyorlar. Semender kuşu gibi külden ateşe, ateşten küle dönüşüyor fakat yok olmuyor, başka galaksilerde, kiminse bilincinde, maneviyatında, ahlakında, dilinde ve dininde yaşıyor, ebedi ölmezlik kazanıyorlar.

“İdeal” Eserindeki “Ölümsüzlük” Felsefesi ve Robert Lanza Fiziği

İ. Muğanna’nın “İdeal” eserindeki “ölümsüzlük” felsefesi sadece mistik, intüitif diktelerle izah edilmemektedir. Yazar bilimsel iddialarını bedîi dille de olsa açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre insan ölürken, bedeni tamamen soğuyuncaya kadar ve bir az da soğuduktan sonra beynindeki “ruh”/ErAğ (Saf Ağ Işık) çıkmaktadır. İnsanın ölmüş bedeninde diri ve ebedi yaşama gücüne sahip hücrelerle dolu ışık vardır. Cenazenin yaklaşık üç-dört metreliğinde, çok yakınında uzunumsu balon şeklinde toplanır, bembeyaz

olsa da açık havada karaya çalar. Normal insan, yani muharref insan o balonu görememektedir. SafAğ İlmîni benimseyen, beyni, gözleri SafAğ Işıklı zengin olan insan ise ölen insanın silueti olan balonu görür. Diri kalan “bilinç” insanları görüyor, kendilerine karşı olan duygularını ifade edemiyor. Nefret veya rağbetini hissettirir. Ölen insanın tüm varlığının programı bu “balon”da saklıdır. Taş duvarı delebilecek olan bu “balon,” ölümsüzlüğün ve ebediyetin gücü gibi sembolleşir. Ve bu “balon” engelsiz olarak uçup gezegenimizin atmosferinden hızla çıkıp gidebilir.

“Kainattan unsurlar çarpışır, dolur o embrioya ve... ne oluyor? Bu insan sadece birkaç saat içinde yaranıp başka gezegene iniyor. İkinci doğumdur bu. Anladın mı!? “Er”/“Eren” denenler böyle gidiyorlar “Ahiret”e/AğEre! Anne karnında ışık/çocuk annenin canından, kanından nasıl yaranıyorsa, “ölürken” annesi Kainat’ın batnında o şekilde yaranıp, bizim bu toprağımız gibi normal toprak üzerine inerek ebedî yaşıyor! Bak böyle İlmî var, SafAğ İlmî! Nesimi’den önce Neimi ile bağlı olmuştur. Neimi’den önce Nizami ile. Nizami’den önce “Babek” ismiyle tanıdığımız, kılıç kahramanı olarak kabul ettiğimiz dev bir alimimizle bağlı olmuştur. “Silsile” derler bu SafAğ İlmî alimlerine. Çokturlar. Alimlerin silsilesi uzayıp giderek Ulu Bağ EsElMen/“Süleyman” padişahımıza ulaşmaktadır.” (Muğanna 2005: 358)

Tüm zamanlarda ölümsüzlük, hem insan hem halk, hem de dil ve zaman için makbul kabul edilir. İ. Muğanna, eminlikle ispatlamaya çalışmaktadır ki, ölüm Dünya yasasıdır, lakin kainatta yok olma, kaybolma, mahvedilme mümkün değildir. Bedenin ölümü ile yaşam sonlanamaz. İnsan kendi zihni, bilinci ile var olur. Bilinç ise yaşamaya devam eder.

İlginçtir ki, çağdaş dünya biliminde de ölümsüzlük ve ölümden sonraki yaşamla ilgili ilginç kuramlar ve keşifler ortaya çıkmaktadır. Robert Lanza “Biyomerkezcilik: Yaşam ve Bilincin Evrenin Doğasını Anlamada Kilit Rol Oynaması Üzerine” isimli eserinde ölümden sonraki var olmanın niteliğini açıklamaktadır. 2011 yılından itibaren insan genetiğinin kök hücresi testine başlayan Robert Lanza, Kuantum Fiziği kuramını

temel olarak ölümün aslında mevcut olmadığını ispatlamaya çalıştı. Ona göre ölüm, sadece insan beyninde bir düşünce modelidir. Zaman ve mekanın söz konusu olmadığı yerde ölümden bahsetmek mümkün değildir. O bu kuramı ile aslında A. Einstein'ın tezlerini doğrulamış oldu. R. Lanza, ölümsüzlüğün zamana bağlı olmadığını iddia etti. Yani, ölümsüzlük mantıklı zamansızlık demektir. R. Lanza'nın kanaatine göre ölüm veya ölümsüzlük sırf insanın beyni ile ilgili meseledir. Fiziki yok olma, ölüm demek değildir.

Kur'an'da ve diğer dini kitaplarda, ölümden sonraki hayatın mevcudluğundan bahsedilmektedir. İkinci hayat, ölüp yeniden dirilme ve ebedi yaşam meselesi, bazen hurafe olarak kabul edilir. Bilim, özellikle de materyalistlerin tasavvuru bu iddiayı çoğu zaman ciddi kabul etmemiştir. Lanza, ölümü bir hayattan başkasına geçit olarak kabul eder. Ona göre insan, enerji gibi mevcuttur ve bu enerji şekil değiştiriyorsa, bunu ölüm olarak isimlendirmek doğru değildir. Dahı fiziğin fikrinde insan beyninde ortaya çıkarılan enerji kaynağı vücudun ölümü ile birlikte kaybolmamaktadır. Hiçbir zaman ölmeyen enerji kaynağı, insanın sürekli ve ebedi mevcudluğunun şartıdır. Vücudun ölümünden sonra da var olan bu beyin enerjisi, aslında insanın ölmezliğinin delilidir. Zihnimizde sınırladığımız zaman içinde her hangi bir insanın fiziki yokluğu, onun ölmesi, yok olması demek değildir. Beyin enerjisinin göçü ve başka bir gezegene taşınması, yaşamın devamı demektir. Robert Lanza, söz konusu eserinde ölümden sonraki hayatı bilimsel delillerle açıklamaya çalışmıştır. Vücudun ölümünden sonra bilincin, beyin enerjisinin başka bir gezegene göçmesi ölüm değil, sadece bir geçittir.

"Yeni teori sonsuz sayıda dünyaların mevcudluğunu kabul eder. Gelecekte yaşanabilecek her şey mutlaka bunlardan birinde yaşamakta ve hiçbir senaryoda kesinlikle reel ölüm bulunmamaktadır. Tüm kainat aynı zamanda mevcuttur ve her birinde neler yaşandığından asılı olmayarak ölüm yoktur. "Ben kimim?" (Yaşam kaynağı) sorusunun cevabı şöyledir: yaşama gücü beyinde hareket

eden 20 vatt enerji kaynağıdır ve bu enerji ölmez. Bilimsel aksiyomlardan biri de enerjinin yaratılmadığı ve yokedilemeyeceği meselesi ile ilgilidir. Biomerkezcilik ise şöyle diyor: ölenin bilinci paralel bir kainatta uyanmaktadır. Yeni teori, daha çok ilim adamları, özellikle biyologlar tarafından kabul edilmektedir." (Lanza 2015)

Daha sonra yazar yukarıda da kaydedildiği gibi, ölümün insan varlığının sonu değil, sadece insanın farkına varabileceği bir geçit olduğunu temellendirmek için İ. Nesimi ile ilgili rivayetlere, salnamelere başvurmuştur. Bu geçitten sonra insan ruhunun başka bir galaksiye yerleştiğini ispatlamaya çalışmaktadır. Bizim gizli bilim merkezlerimizden biri olan Halep'te yaşanan mucizevi olayı hatırlatır.

"İdeal"de, İslam dini ve Kur'an-ı Kerim'de tasvir edilen ebedi mekan-cennet ve cehennem – kategorizasyonuna ve azaplardan geçip temizlendikten sonra ışıklı mekanda karar kılma sürecine de temas edilir. Bizim tahrif edilmiş yanlış dünyada yaşadığımız anlaşılır. Ruhlarımızın buraları terkedip yüz tuttuğu başka bir galaksi mevcuttur. O galaksi, bizden habersiz değildir. Aramızda bağ, ün, irtibatı mevcuttur.

"İşkencelerden geçip ebediyet kazananlarımıza, yani muharref hayatı derinden derkedenlerimize kendi vatanlarına/"Yer"e Ün göndermeleri için izin verilir. Böyleleri gerektiğinde "Işık Gemileri" dediğimiz gezegenler arası gemilerle "Yer"e gelip, saklı köşelerde gizlice yaşamaktadırlar. EySar'ın talimatıyla iş görmektedirler." (Muğanna 2005: 64)

Romanda Kamil İnsan Sorunu ve Tarihi Şahsiyetler

Kamil insan sorunu İ. Muğanna'nın nesrinin sürekli konusudur. Her adımda hakkı ayaklar altına alan cahil insanlarla mücadelesini kalemiyle icra eden yazar, İ. Nesimi'nin tasavvufunu, yarattığı "Allah" /Elağ/SafAğ, İnsan Eli olan OdEr düşüncesinden geçirmektedir. SafAğ İlmini deryaya benzetmektedir.

"Yalnız SafAğ İlmini öğrenenler "Firdevsi"nin ne anlama geldiğini bilirler. "Rüstem Zal Simurğ kuşunun yuvasında büyümüştür" Acemi okur itiraz ediyor: "Bu nasıl bir efsanedir

böyle!? Nasıl yani, Simurğ kuşunun yuvasında büyümüşür!?" Sembollerden haberdar olan okur ise "Simurğ"/SimErAğ gemisinin yuvasının Kainat olduğunu bilir!" (Muğanna 2005: 524)

Romanda olayların yaşandığı zaman ve mekan büyük ölçüde kapsanmıştır. N. Nerimanov'un 1904 yılından 1922 yılına kadar Güney Azerbaycan'daki çalışmalarını İ. Stalin altüst etmiştir. 1922 ve 1930 yıllarının toplu hapisleri olmasaydı, Güney'de Milli Hükümet'in söz konusu dönemde kurulacağı anlaşılmaktadır. S. C. Pişeveri "Zindan Hatıraları" eserinde, 1945 yılının Aralık ayından 1946 yılının Aralık ayına kadar Milli Hükümet'in yüz yıllık iş gördüğü anlaşılmaktadır, demektedir. "Yüz yılın işini" de Stalin mahvetmiştir.

1960'lı yıllarda da İ. Muğanna resmi ideolojinin eleştirisi hedefi olarak kalmaktaydı. Söz konusu yıllarda Hasay Vezirov konuşmasının büyük bir bölümümü İ. Hüseyinov'un "Azerbaycan" dergisinin 1963/3 sayısında yayınlanmış "Kabus" hikayesinin keskin eleştirisine ayırmıştı.

1980'li yıllarda yazar gaybden ses/Ün duymaya başladı. Söz konusu insan üstü "Ün" sahibini eleştirmek kolay değildi. Lakin, "İdeal" romanının sonunda yazarın kendi anlaşılmaz durumunu itiraf etmesi üzücüdür. Yer isimli gezegende anlaşılmama trajedisi yaşayan yazar, geceden sabaha kadar EySar'ın sesini dinleyerek kaleme aldığı eserin geleceğinden rahatsız olduğunu bildirerek, insanları bu eseri okumaya çağıracaktı. "EySar (İsa) ile Muğanna (İ. Hüseyinov) arasında irtibat kurulmuş, "ey insan, uyan, oku!" nidası, yakarışa benzer sese dönüşecektir. Ebediyetin efsane olmadığını, insanın ebedi yaşayabileceğini, yaratan Işığ, Ateşi derketmek, saflaşmak, bilgilenmek, muharref beyin, çürük cesetle vedalaşmak gerektiğini ispatlamak isteyecektir.

"SimErAğ", GurOd" isimli Kainat gemilerini, Ulu Bağ EsElMe'yi, EySar ÜnEv'i, EvErim'i, EySan Bağları'nı, Bağ Ata'yı göreceksin. Yüce Od'larınla/atalarımla birlikte OdAğÜz BağOdEr'e, OdAğÜz'den EyEr'e uçacaksın. Tüm Kainat'ın ebedi sakini olacaksın. Bundan büyük mutluluk olur mu, ey Odsuz-hakikatsiz bedbaht "kör"-OdEr?! İlave haber: Işık Gemilerinin

"Yer"e inmesine çok az kalmıştır." (Muğanna 2005: 534)

İ. Muğanna, aklın derkettiği ne varsa, hepsinin cevherine kadar iniyordu. Hatta sözleri harf harf, ses ses analiz ediyor, büyük hakikatini burada keşfediyordu.

Samed/SimOd (Yüce Hakikat) tarihin, aslında anlatının ve dramatizmin merkezine çekilmektedir. Kendisine karşı yapılan haksızlıklar ve düşmanlık, hem yakınları hem de yabancılar tarafından. Ve bu noktadan sonra Samed'i Azerbaycan'ın sembolü, remzi, işareti olarak hayallerimizde canlandırmaktayız. Azerbaycan yüce hakikat makamında olan kadimlik, ilkinliktir. Her bela onun başı üzerinde devretmekte ve yazar tüm bu kronolojiyi asırların, bin yılların sınırında analiz etmektedir.

Roman boyunca tüm vasiyetler sadece Samed'e yapılmakta, sırlar kendisine açılmaktadır. Babası Medet Emirli, amcası Sultan Emirli, Çak-çuk Halik, Seyid, Hızır Abı, hepsi Samed'i muhatap olarak kabul etmektedir. Samed bu sırları duyduğu günden "delikanlı" gençliği ile vedalaşmakta ve sadece sirr değil, aynı zamanda dert bohçasına dönüşmektedir. Amcası Sultan Emirli ona Süleyman peygamberin hazinesinin de kendilerinde olduğunu söylemektedir.

Dört kardeş (Ağ Emir, Boz Emir, Sultan Emirli, Medet Emirli) ikiye ayrılırlar. İki (Ağ Emir, Boz Emir) Güney'de, ikisi (Sultan Emirli, Medet Emirli) Kuzey'de yaşamaktadır. Her iki kutupda kader ve tarih onların aleyhine çalışmaktadır. Tarihini bilmeyen halk, bazen birbirine düşman kesilir. Nitekim Samed'in amcaları Ağ Emir ve Boz Emir Pehlevilerle Türklerin aynı millet olduğunu ispatlamaya çalışsalar da "milliyetçi kıyamcılar" damgasından kurtulamıyor, otuzuncu yılın kışında ikisi de aynı günde gizlice öldürülür, "Emir Mezarlığı" denen mezarlıkta defnedilirler. Onlar şeyh gibi faaliyet gösterecekler de, aslında Tebriz medresesinde "Kainat İlmi"/"Saf Ağ İlmi"nin tebliği, tedrisi ve Kur'an'ın batnî tefsiri ile uğraşıyorlardı. Babaları Muhammed de SafAğ İlmi alimlerindendi. Kainat ilmi ile dünyanın tarihini öğreniyor ve öğretiyorlardı. Onların başlattıkları işin-kainat kodlarını açma iddiasının- kökeni, kadim ozan

sanatına, tasavvufa kadar gidecektir. Aşık Ali sanatının felsefesinden çok bahsedilmektedir. Aşık Alesker'den sonra kainat kodları ile konuşan sanatkarın bulanmadığı söylenir. Tüm bunlar, Sovyetler zamanında dini talim ve Lenin düşüncelerinin devamı olarak üzeri örtülmeye çalışılsa da, kazdan uyanık muhbirler onları ele verirler. Aynı şekilde Cumhuriyetin mağlubiyetinden sonra gizli faaliyet gösteren fedailer, Sosyalistler arasında gizli iş yürütmekteydiler. Ve tüm bunlar Stalin'e ulaştırılıyordu.

Romanda N. Nerimanov'un fedailiği, tarihi gerçeklere dayanarak temel anlatılardan birine dönüşür.

"Doktorumuzun liderliğinde "Himmet Partisi"nin yığınla altını Settar Han'ın fedailerini dışarıda silahsız kalmaları diye o tarafa taşımışız. Akrobalarımızı kan içinde bırakıp burada bize ihtiyaç vardır diye, bu tarafa dönmüşüz." (Muğanna 2005: 13)

Tırnak arasında yazılan ifadeler ilk bakışta ilginç görünse de, arka plan anlamı değil, özel kodlar şeklinde açıldığında ikinci ve aslında kırkinci kapı gerçeği ile karşılaşmaktayız. Medet Emirli bazı sırları oğluna açıp evden çıkıyor ve aynı gün "kaza yaparak" ölüyor. Burada dedektif roman metodu ve işaretleri aramak abestir. Sadece, sır vardır ve o sırrı bilenler sırasıyla "kaza yapıp" ölüyorlar. "Kaza" sadece otomobille yapılmıyor. Romanda sanki sırrı, tarihi ve gerçeği bilenlerin kapısında ecelleri her zaman hazır bulunmaktadır. O tarafta şahın siyasileri arasında bulunan çok sayıda insan Stalin'in talimatıyla gönderilen ajanlardı. Orada da tutuklama, katliam ve kıyım süreci yaşanmaktadır. Bu tarafta ise o taraftaki kardeşlerin (Ağ Emir, Boz Emir) bir benzeri- Medet Emirli- katlediliyor. Daha sonra ise Sultan Emirli, Samet Emirli muammalı ve sırlı bir şekilde Yer isimli gezegende yok oluyor, ebedi hayat kazanıyor.

İdeal Romanında Azerbaycan Halkının Trajedisinin Tarihi Nedenleri

İ. Muğanna, bizim trajedimizin tarihi nedenlerini "Yunan", "Latin", "Fars" fatihlerin, sonra bu dehşetli üçlüye katılan "Arap" ve "Haçlı fatihlerin ve Vatikan'ın gizli mektupları esasında

"Romanovlar" fatihlerinin soykırımı siyasetinde görmektedir.

Yazar, imgelerini bir ilin, bir köyün spesifik, tipik temsilcileri şeklinde belirlememektedir. Zamanın, savaştan sonraki Azerbaycan'ın sosyo-politik tarihinin canlı yaşam gerçekleri şeklinde genelleyerek yaratmaktadır.

Eserin ana konusu milli kıyımlar, bölünmeler, sürgünler ve toprakların zamanla Ermenilere verilme trajedisidir. Emirlilerin de en büyük derdi budur. Sultan Emirli uykusunda sayıkladığı zaman diyordu:

"Katledip bitirecekler milleti!...", "Sürecekler, oğul, hepsini sürecekler, biricik yavru!...", "Yurdumuza murdar millet dolduracaklar, biricik yavru!..." "O taraf elden gitti, bu taraf da gitmiyor mu?!" (Muğanna 2005: 41)

Romanda "tahrif" ifadesi sık kullanılmaktadır. Arazinin, tarihin, dinin, medeniyetin, dilin, tefekkür boyutunun, kaderlerin ve bağların, bakışların, beşeri ilişkilerin tahrifi felakete neden olur. Tahrif edilmiş dünya! Kandırılarak getirildiğimiz yanlışlık dünyası! Muğlar/Bağlar, Saf Ağ İlmi'nin sözleri ile açılıp aydınlanmalıdırlar. Bağ Ün/Beyin, tüm olayların nedenini ve sonucunu değirmen gibi öğütmekte, eritmektedir. "İdeal dili" anlayışı ile ilgili düşünmekteyiz. Bu eseri sıradan okur gibi okuyacak olursak, anlamak zor olacaktır. "İdeal dili"ni bilmek gerekir. Muğları, Bağlar evladı olarak kabul etmek, Süleyman saltanatının varisliğine inanmak, meşhur Aşık Şemşir'in Saf Ağ İlmi üstatlarından biri olduğunu kabul etmek, Nizami'den kalan geleneğe göre, remzi anlamın Fars dili altında saklandığını, yalnız Türkçeye çeviriden ve şerhden sonra remzlerin açıldığını anlamak gerekir. Örneğin "Nüşab"e, "içmeli su"/-"dirilik suyu", Od Er dili örneği idi. Kabul etmeliyiz ki, Rusya'da, iki taraflı Azerbaycan'da ve Türkiye'de yüzyıllardır yaşayan halkların tamamı BağOdEr ELağ, EySar ("İsa", "İsus") ve BağHemOd isimlerine dayanan tek milledir, aralarına ayırlık tohumu atılmış, hatta dillerini de değiştirmişlerdir. "Hazine" neden ibarettir?- sorusu sık sık kullanılmaktadır. Anlaşıyor ki, bu hazinenin yaşı bilinmemektedir. Tarihi "Tevrat", "İncil" ve Kur'an'dan daha eskidir. Tüm bu

kutsal kitaplardan önce ve onlardan sonra var olan bir kutsallıktır. Onu binlerce kez yakıp külünü savurmak isteseler de, kırıntısından yeni kitaplar yazılmış, yeni ilimler doğmuştur. Kırk altı yılda diğer tarafta hükümet devrilip katliam haberi yayıldığında, Mircafer Bağirov'un emri ile bu kitaplar "Şeyh Horasan" türbesinden de çıkarılıp sokağa atılır.

Beyinler tahrif edilmiş mekanizma ile çalıştırılır, hatta "Neandertal İnsan" teorisi aşılacaktır. "İdeal" "hakikati" ise iddia ediyor ki, bu gezegende insanlar Işık Gemisi olarak isimlendirilen, atılma hızı ile uçan gemilerde, Ulu Babamız EsElMen'in çevresinde, Jupiter'den uçup gelmişler. "O dünya-bu dünya" gerçeği yoktur, tek kainat ilmi vardır. On sekiz bin "Alem" vardır. Yer gezegeni de bunlardan biridir. İnsanlar öldükten sonra ışık gibi canlı olur ve karşımıza çıkabilir. Lakin Yunan mitolojisi asıl gerçeği tahrif etmiştir. SafAğ İlmî'nin ışığından yararlanıp, başkalarından bunu saklamışlar.

"İsa Hüseyinov'un «İdeal» romanı sınırı olmayan konuları ihate eden zengin bir eserdir. Roman son on yılda tartışmalara neden olan, tarihçiler ve tankitçiler tarafından eleştirilen, sonsuz mübahiseler doğuran tek bir sanat nümunesidir. Lakin her bir tartışmanın ve haksız eleştirinin bir sonu olduğu gibi, haksız iddeaların da sonu geldi, yazar tüm iradlara gereken çevaları verdi ve haklı olduğunu ispat etti. İsa Hüseyinov Azerbaycan nesrine bir devrimci olarak dahil olmuştur. 60'lı yıllardan edebiyatşinaslıkda adı zaman zaman geçen "yeni nesr" kelmesi de onunla bağlıdır". (Kazemoğlu 1996:198)

Tarihle ilgili tasavvurlar, bin yıllar arasında postmodern oyunlar fonunda romanlaşmaktadır.

Eserde Emirliiler dışında Gılinc Gurban, Lüt Cafer, Dantes Geybalı, Halvet Rahim, Haş Naçannik, Garmoncu Şenbe, Teftiş Abbas, Çak-çuk Halik, Gülenov, Saşa Babayev ve onlarca diğer karakter bulunmaktadır. Tüm bu karakterler cepheleşmiştir. Olumsuz ve ya olumlu planda değil, hayır ve şer taraflara ayrılmışlar. Hudiyev çetesini ilki savcı Sayılov, ikincisi polis reisi Gülenov, üçüncüsü ise "RİK Atamalı" idi.

Azerbaycan'da, her iki tarafta terör artmaktadır.

Savaştan sonraki Türk karşıtı harekate start verilir. Muğannalar, asıl Türkler, topraklarından, çöllere, düzlüklere sürülür, Ermeniler ise en güzel arazilerimize yerleştiriliyordu. SSCB'de ve genel olarak dünyada siyasi manzaralar değişmekte, fakat milletimizin kaderi değişmemektedir. Stalin ölüyor, Mircafer Bağirov hapsediliyor. Fakat Gonaglı'da adli durum mahiyetini değiştirmemektedir. "Demin ateşe bakarak anladım ki, Emirli mülkü değil o yanan, Vatanımızdır! O tarafı Fars'a verilmiş, bu tarafı Ermeni ve Gürcü arasında paylaştırılmıştır. "Büyük kardeşimiz Rus" çoktan içmiştir kanımızı, Gurban amca!" (Muğanna 2005: 138), şikayeti artık Emirliiler neslinin yeni liderinin-Samed'in- dilinden çıkmaktadır. Samed, Sultan Emirli yönetimindeki yanlışları görüyor ve yeni enerji, yeni ilkelerle küçük de olsa, yetkileri ele alıyor.

"Senin haberin yoktur, "Ermenistan" denen ErMen toprağında hala Muğannalar mevcuttur. Bir güvenilir insanımızın, saklamıyorum, bu Saşa'nın bildirdiğine göre, Hudiyev ajanlarının Türkiye'de de adamları çoktur. Diyor ki, Türk ordusunun içine sızdırılmışlar, Türkiye'nin en yetkili görevlisine dönüşmüşler, yavaş yavaş ülkeyi içten dağıtıyorlar. Böyle bir bedbahtlığımız var." (Muğanna 2005: 118)

Romanda tarihi şahsiyetler, N. Narimanov, S. C. Pişeveri gibimillileriki taraf Azerbaycan'ının kurtarıcısı şeklinde yansıtılmaktadır. Bu gibi kurtarıcılar bazen suikast ve terör kurbanı olurlar. M. K. Atatürk'e de suikast yapılır. Türk dünyasına da saldırı Ermenilerin eli ile olur. Ağ Emir, Boz Emir, Medet ve Sultan Emirliiler de milli olarak mahvedilir.

Rakamların ve Kelimelerin Mistik Çağrışımları

Romanda rakamların ve kelimelerin mistik çağrışımları mevcuttur. Daha çok 4 peygamberden bahsedilmektedir. Varisler, "servet/ilim muhafızları" da 4 kardeşler. İki Güney Azerbaycan'da diğer ikisi ise Kuzey Azerbaycan'da fedailik yapmaktadırlar. Biz eserin belli kısmından sonra 3 kurbanın (Boz Emir, Ağ Emir, Medet Emirli) tek intikamcısı olarak Sultan Emirli ve Samet Emirli'nin kaderini, faaliyetini izlemektediriz.

Şer güçler olanca güçleri ile onları birbirine düşürmek, karşı karşıya getirip gerçek milli değerleri mahvetmek niyetindedirler. Bu yüzden de fitne fesatla Samed'in sevgilisi Gülgez'i Sultan Emirli'yle evlendiriyorlar. Babasının katili olarak Sultan'ı gösteriyorlar. Düşman o kadar çok yönlü ve reel görünebilecek metotlarla çalışıyor ki, Samed'i sürekli tereddüt içinde tutuyorlar.

“İsa Hüseyinov’un yaratıcılığının tematik genişliğinde savaş konusunu, daha doğrusu arka cephedeki yaşam ortamını, savaşın doğurduğu birtakım zorlukları, mahrumiyetleri, halkın kırılmaz azmini ve manevi kudretini yansıtan eserler önemli yere sahiptir.” (Hüseyinov 2012: 32)

Ülke Moskova’dan, Gonaglı köyü ise “Camlı Pavyon”dan yönetilmektedir. Herkesin iki misyonu var sanki. Söz konusu Azerbaycan’ın sınırları çok geniş araziye kapsamaktadır. Büyük, bütün halindeki Azerbaycan’ın kaderi ve Ermeni-Azerbaycanlı çatışmasının tarihi kökeni ortaya konur. “Azerbaycan” isimli edebi portrenin çizgileri bin yılların kalem ile çizilmektedir. Milletlin ilmine, diline ve tarihine karşı savaş ilan edilmiş, tarihi vasiyetnamelerde saklanmıştır. Defalarca onun gerçek tarihinin kitapları yakılmıştır.

“Bağ” ifadesi tüm kategorilerde temel kod, temel fikir olarak yansımaları bulmaktadır. Bağlanmak, ilişki kurmak, sevgi, iletişim, birlik ifade eden bu söz, insanlığı ve kainatı kurtaracak güç, kuvvet, enerji gibi her yerden boy vermektedir. Kainatın “Bağ” a ihtiyacı vardır. Bağlar kopmuş. “Bağ” “Bog” olmuştur. Hak tahrif edilmiştir. Aileden tutmuş millete, Yer ve diğer gezegenlere, galaksilere kadar her tarafta “Bağ” sızlık, haksızlık başlamıştır. İnsanlık OdEr dilinde “Bağ” kelimesini unuttuğu anda insanın hakikatten mahrum olduğunu bilmemektedir!

“Beyinden, daha doğrusu BağÜn’den, yani Bağ atalarımızın gezegenlerden gelen Ün’ünden/ sesinden mahrum oluyor... Evet, Ün duyandır insan! Milyon kilometrelerce mesafeden Ün duyandır insan!” (Muğanna 2005: 56)

Bağ/bağlantı ilmi beyinler arasında da mevcut olabilir. Hatta Yer isimli gezegende ki insanlardan Jupiter gezegeni ile konuşanlar da

vardır. Beyinler arası diyalog ilmi mevcuttur. “Bağ” insanın hem kendi mahiyetinde, hem de kendisi ile çevresi arasında olur. Bazen insanın kendisi ile arasındaki bağ da kopabilir, bazen de dünyanın diğer gezegenlerle irtibatı. Bağısızlık felakettir, tecrit ve tahrif olunmaktır. Bilim ve aşk sahibi insanın yaratılışında da “Bağ” felsefesi vardır. Yavrunun anneye bağlantısı (bağlanan bağırsak) da kesildiğinde bir az yabancılaşabilir. Anneden ayrılıp dünyaya bağlanıyor.

Haydar Hüseyinov (Necefoğlu) geceler de çalışıyor, OdEr gerçeğini yazıyordu. Ve derdi ki, rüyada OdErleri görüyor, Jupiter’den dalğa gönderiliyor, tavan tıklanıyor. Necefoğlu toplardamarını banyoda kesmeseydi, sağ kalsaydı Jupiter’le irtibatın ikinci asıl aşamasına ayak basacaktı, yani o tıklıttan sonra Ün duymalıydı. SafAğ İlmi’nin kuralı böyledir. SafAğ İlmi ile sürekli meşgul olmak beyinde SafAğİşığı’nı çoğaltmakta, sonunda Bağlarla iletişime geçebilmektedir.

Yer halkı kendi görevini bilmiyor, ebedi olduğundan habersizdirler. “AdıPünhan” “Muğannalar” gizli ve açık mücadele yürütüp bu misyonu insanlara anlatmak istiyorlar. Lakin çoğu zaman “birlikler” karışıyor, insanlar oldukları yerde gerçek karakterinde görünmüyorlar. Savaştan önce “Öğretmen”, Hudiyeve çetesinden kabul edildiği gibi. Oysaki, o da “AdıPünhan” “Muğannalar” dandır. UluBağ soyunun bir kolu olan “Aktürkler” dendir.

Hazine “Şeyh Horasan” makberesindedir. Ağ Emir’le Boz Emir’in şahsi arşivi ve “eski dünyaya ait” kütüphane bilinmemesi için eski kitaplarla karıştırılmıştır. Hurufilikten, İ. Nesimi’den de bahsedilmektedir. Kur’ân harflerinin sırrını açtığına göre “Hurufiler” olarak isimlendirilen ilim adamlarının da külliyyatı çok sayıda sorular doğurmaktadır.

“Sır”, eserde neredeyse herkese ait edilen bir beklenmeyen durumdur. Hatta Çak-çuk Halik de “Hazine sırları”ndan bahsediyor ve “boşuna zaman kaybetmeyin hazine elden gitmiştir”, diyor. Tüm sohbetlerin muhtevasında sırlılık vardır. Aşık edebiyatı, destanlar, tarih kitapları, vasiyetnameler, hepsi sırdan bahsediyor. O da ilginçtir ki, sırrı bilen her kes, hep “felaket,

felaket!" deyip duruyor. Çak-çuk Halik ayrıca EvErEy'lerin yer yüzünden büsbütün silme planının "Vatikan"da yapıldığından bahsediyor.

Eşyaların, sözlerin ve bazı mekanların da sır dolu nitelikleri vardır. Örneğin, Çak-çuk Halik'in ağırlık taşı yerine kullandığı "Kaza" günü kulübenin önündeki pelit kütüğünün üzerinden kaybolan "kurşunlu nal", suç tarihinde temel silah olarak görünüp kayboluyor. Başkan Medet'e suikast, S. C. Pişeveri'nin "kaza" yapması, Haydar Haydarov'un toplardamarını kesmesi dışında onlarca gizemli ölüm dosyaları mevcuttur.

Romanın tepe nokası insanların kaderi ile ilgili değil Bağday tarihinin açılması ile ilişkilidir. Sultan Emirli ve arkadaşları Başkumandan İ. Stalin'e Bağday tarihinin açılmasının tüm gezegen için hayırlı olacağı konusunda bilimsel bilgi vermek istiyordu. Felsefe Enstitüsü'nden Güney basınına malzame götüren ajan arkadaşları aracılığıyla Pişeveri'ye göndermek, "Azadlık cebhesi"nin zarfına koyup Tahran'dan Moskova'ya "ikinci cephenin" postasını taşıyan uçakla göndermeyi başarmak. Lakin bu plan, şüphesiz alınmayacaktı. Hazine, sır ve hakikat, korkulu alan gibi saklanıyor, makbeye ayağı değen her kes, bir yolla ortadan kaldırılıyor.

Casusluk en küçük alandan en büyük arazilere kadar yasal hale dönüştürülmüştür. Küçük bir teşkilattan Vatikan'a kadar her alanın ajanı vardır. Cugaşvili Gürcistan ve Azerbaycan arazisindeki Rumları himaye eden çok zengin Vatikan ajanı imiş.

İ. Muğanna'nın Roman Tefekkürü, Yaratıcılık Üslubu ve Metodiği

İ. Muğanna'nın roman tefekkürü, üslubu ve metodiği, bir değil, birkaç romanlık malzameyi tek bir metin bağlamında sistemli ve anlaşılır şekilde takdim etme imkanı vermektir. Örneğin, bir halkın yüzyıllarca başına getirilen "Tahrif" oyunlarını kronolojik olarak, tarihi gerçeklere dayanarak bediileştirip yanılmak, her ne kadar zor olsa da, yazar bu işi başarmıştır. Eserinin kahramanlarına günün sorunlarını değil, yüzyılın derdini yüklemektedir. Kendi tarihi acılarını kendileriyle paylaşmaktadır, eserde. Emirli, şahsi kader sevincini yaşamamakta,

onların milli, insani bir misyon için doğduğu, romanın henüz başında anlaşılmaktadır. Muhammed Emirli, soyunu sırlı tarihin karanlık mağarasına bırakmaktadır. Bu yolla hapisler, katliamlar ve "kazalar", karanlık mağaralarda devler ve ejderhalarla savaşıma tehlikesinin korkusu başından yok edilip, bu neslin, bu şecerenin canından çıkarılmıştır. Azap ve ölüm onları bedbahtlıklara ve yokluğa değil, ebedi var olma, tarih yaratma mutluluğu yoluna yönlendirmektedir.

Vatikan, Rusya ve İran siyaseti ile karşı karşıya kalarak mücadele etmek sıradan bir insanın işi midir? Onlar sıradan bir kaderi yaşamadılar ve halk gibi varolup, günümüze kadar yaşamının sebepkarı oldular. Bizim sürekli olarak küçük halk saydığımız Ermenilerin Vatikan tarafından silahlandırmasından bahseden yazar, aynı şekilde tarih boyu Rusların ve İngilizlerin eliyle Ermenilerin içimize yerleştirilme siyasetine de vurğu yapmaktadır. 1905 yılından bu tarafa durmadan Türk kanı akıtılmaktadır. Bize ise "Gardaş oldu Hayestan-Azerbaycan" şarkısı okutturuldu. Soykırım ile ilgili kararlardan ve Katalikos mektuplarından Safağ Varisi haberdardır. O, bitip tükenmeyen bir mücadelenin, savaşın içine düştüğümüzü biliyor. Düşünen insan izleniyor, öldürülüyor. Hatta M. Bağirov'un bir gecede 400 Türkü katle yetirmesi gerçeğini de okuyoruz.

İ. Muğanna'nın kendine özgü dilini uzmanlar ilk eserlerinde görmüş ve takdir etmişler. Örneğin M. İbrahimov şöyle diyordu: "Doğallık yönünden İsa Hüseyinov'un dili hoşumuza gidiyor. Bize hoş gelen odur ki bu arkadaşta sahte ihtişam, gösterişli sözler arama girişimi yoktur." (İbrahimov 1955)

Romanın hem muhtevası, hem de biçim-teknik yönü, postmodern üslupta, sıradışı kompozisyon yapısı ile ifadesini bulmaktadır. Metnin anlamı, hem birbirini inkar, hem de birbirini tasdik saçmalığı ile açılmaktadır. Tüm karşılaştırmalar sebep sonuç mantığına dayanmaktadır. Örneğin "varis varisi öldürür" kaderi gerçeğe dönüşüyor. Emirli'nin kaderinde birbirini fiziki açıdan yoketme geleneği devam etmektedir. Sultan Emirli Stalin'in telegrafının kardeşi Medet Emirli'de olduğunu söylüyor.

Oysaki, telegraf kendisinde idi. Medet Emirli'yi suikastle öldürüyorlar. Sultan Emirli, Samet Emirli, Samet Emirli diğer bir varis Medet Emirli'nin eliyle ebediyete kavuşur. Ve böyle ölümlerin sürekli olacağı anlaşılmaktadır. Lakin aynı zamanda birbirini manevi olarak yaşatma, beyin ve tefekkür göçü, sırların, hazinenin devri vasıtasıyla birbiri ile helalleşme metodu da vardır. Romanda çok sayıda kurban verme durumalarıyla karşılaşmaktayız. Sultan Emirli Medet'i kurban verdi. Samet sevgilisi Gülgez'i kurban verdi. Bir zamanlar annesi Sura, Samet sağ kalsın diye doğum sırasında canını kurban verdi. Medet Emirli'den sorduklarında, o da varisin sağ kalmasını istemiş, sevimli hanımı Sura'yı kurban vermiştir.

Milli varoluş yolunda sayısız aydınların kurban verilme tarihi de sayfalanmaktadır. Kıyımlar, suikastler, terörler baş alıp gitmektedir. Lakin bu karanlık dünyadan ışıklı kainata çıkma yolunun kurbanları gibi ebediyet kazanma şansı da inandırıcı şekilde açıklanmaktadır.

Düşman güçlü, kararlı ve kinlidir. Lakin ortada "Hazine" mirasına sahip çıkma katiyeti vardır.

"İdeal" romanı aynı zamanda edebi-medeni mirasımızdaki tarihlerin listesini takdim etmektedir. E. Firdovsî, N. Gencevî, F. Neimî, İ. Nesimî, Âşık Alı'nın eserleri, "Köroğlu" destanı ve onlarla tecavüze ve tekzibe maruz kalmış edebi yapıtlar gösterilmektedir. İ. Stalin'ni talimatıyla "Hamse"nin metni ve ana fikri tahrif edilir. Diğer değerlerimiz de bunun gibi. N. Gencevî felsefesindeki AğEy icması meselesi, Ahi ideolojisi (Kardeşlik Düsturu) bir felsefi-sosyal tez olarak İ. Stalin tarafından tahrif edilir. Sonuçta 1930'lu yıllarda tahrif edilmiş bu ideolojiye dayanarak kolhoz kuruculuğu gerçekleştirilir.

Bunula ilgili İ. Stalin, "Tüzük" imzalıyor. Aslında ise bu belgeyi N. Gencevî'yi tahrif ederek hazırlıyor. N. Gencevî felsefesindeki "Ahi Topluluğu" eğilimi tahrif edilmişti. "Kim yaratacak Nizami'nin "ütopya" olarak damgalanan AğEy/Ahi cemiyetini?!, sorusunu İ. Muğanna eserde birkaç sayfa hacminde güncel sorun olarak tahlil etmeye çalışır.

Romanın planının düğün noktası, Same't'in

gerçek mahiyeti derketmesi anından itibaren başlamaktadır. ("Şimdi anlıyorum "Allah" nedir, EİAğ nedir! Ulu Bağ EsElMen kimdir, UluBağlar nesli nedir? OdEr beşeriyeti nedir? "Miras", kütüphane çevresinde yaşananlar, mülkümüzün yakılması, duvarların hızla yıkılması, Abı'nın, ihtiyarların bu şekilde dizi üste sürünerek sayfaları toplamalarını şimdi anlıyorum. Şimdi derkeciyorum Hızır Abı'nın büyüklüğünü. Öğreneceğim İlmi! Mutlaka!"(Muğanna 2005: 216) Asıl mahiyet onu öznelikten uzaklaştırmakta, milli, beşeri düşünce yolunun yolcusu yapmaktadır.

Metnin drammatizmi bir plan ve bir çatışma üzerinde kurgulanmıştır. Çatışmalar şahıslar arasında yaşansa da, şahsi, subjektif karaktere sahip değildir. Örneğin, Emirliyle Gudalılar arasındaki nifak, kan davası değil, milli karaktere sahiptir. Çünkü Gudalıların Ermeni asıllı olduğu gerçeği sonra ortaya çıkmaktadır.

Çatışmalar aynı şekilde hayır ve şer, ışık ve karanlık, ilim ve cehalet kutupları arasındadır. Bu gibi ebedi mücadelenin ise her asırda kendi tarihi olayları bulunmaktadır. İ. Muğanna'nın kaydettiğine göre, "Firon"ların/EvErEyÜnlerin zamanından bu güne kadar alimlerimiz katledilmiştir. SafAğ İlmi ile neredeyse tüm dünyanın mücadelesi ettiği gibi.

Yazar, Azerbaycan'ın başına açılan oyunların romanını yazmakla aynı zamanda tüm gezegenin hastalığını ortaya koymaktadır.

"İdeal" ifadesi üst katmandaki anlamda Same't'in amcası Sultan Emirli'ye hitaben müracaatıdır. "İdeal", OdEl anlamına gelir. Hakikat eli! "OdEr dili" ile ilgili yeri geldikçe açıklamalarla karşılaşmaktayız. "OdEr Dili" o kadar eski ve doğmadır ki, aslında bu dil düşünenin, beynin ve tefekkürün, bilincin tarihi ile yaşıttır.

"Dil, İsa Muğanna için bir ifade aracı değil, yeniden yaratma gücüdür. Ünlü Alman yazarı Tomas Mann, 1933 yılında ülkesini terkederek Amerika'ya gittiğinde, "Benim gerçek ülkem dilimdir", demişti. İsa Muğanna için ise dil Muğanlı köyüdür, Ağstafa, Kazak'dır, Azerbaycan'dır, hatta Altaylar'daki Tanrı dağları, İstanbul'daki Sultan Ahmet Camii'dir. Onun dili konuştuğumuz, yazdığımız dilin sınırlarına

sıgmayan ve bize sayıklama gibi gelen, aslında göremediğimiz, duyamadığımız başka bir alemi ifade eden, geniş dünyaya sahip bir dildir. Bu dil, "Anne" diyen, "Can" diyen, "Vatan" diyen bizim dilimizdir. Dostoyevski Puşkinle ilgili şöyle diyordu: "Puşkin'in tüm eserleri Rus benliğine, Rus benliğinin manevi gücüne olan inancı ile dolup taşmaktadır. İncanın olduğu yerde umut vardır. Rus insanının geleceği karşısında duyulan büyük umut..." (Aras 2018)

Eserde Postmodern Edebi-Kuramsal Estetiğin İfadesi

Postmodern edebi-kuramsal estetik temelinde kalemealınanromandaneredeysetümfragmanlar sembollerle kodlanmaktadır. İster dil, ister tarih veya medeniyet, isterse de günün siyaseti, küresel trajediler, sembollerle açılmaktadır. Aynı zamanda J. Joyce'nin "Ulyesses" romanında olduğu gibi bilinç akını ve aralıksız düşünce seli tasavvurumuzda zamansız ve mekansız bir dünyaya yol açmaktadır. Düşünce oyunları gayriciddi karaktere sahip değildir. Bu üsluptaki postmodern takdimat, okuru somut tarih, yıl, ay, gün sembolü ile uzaklara götürebilir. Güney'de 1922, 1928, 1930-1940'lı yılların tarihi dönüşü ile ilgili bilgiler, söz konusu yılların çerçevesini kırarak uzak "Midiya" zamanına işaret ettiği gibi. Şunu da kaydedelim ki, rakamlar sadece riyazi değil, sihirli niteliğiyle de metni anlamlandırmaktadır.

Güney'de 1922, 1930, 1946 yılı olayları "zaruri" ve kaçınılmaz mağlubiyetler şeklinde takdim edilmekteydi. Oysaki, tüm bunlarda İmparatorlukların eli vardı. Gerçekte ise "Pehlevi Yönetimi" altındaki İran'da konumlarını güçlendirmekteydiler.

İ. Muğanna, bilimsel tefekkürle bedii tefekkür tipini roman tefekkürü ortamında kavuşturabilmiştir. Postmodern dil ve üslup, metaforik niteliğe sahiptir. Bazen tarih rivayet ve efsane, hafıza diktesi temelinde, lakin gerçekliği dayanarak ikame edilir.

SONUÇ

Dünya tarihinin gidişatına devrimler ve kıyımlar ile müdahale eden Rus siyasetinin, sürekli bizim aleyhimize işlediği bir gerçektir. V. İ. Lenin ve İ. V. Stalin'den M. Gorbaçov'a kadar izlenen Türk karşıtı, Azerbaycan karşıtı politikanın mahiyeti ortaya konmaktadır. İ. Muğanna, olayları, özellikle de Ermeni-Azerbaycanlı çatışmalarını 1988 yılına kadar getirmektedir.

Yerli düşmanlardan biri olan Halvet Rahim şöyle diyor: "Hıristiyan dünyasının tamamı düşmandır bu "SafAğ" denen şeye! SSCB KP, şahsen genel sekreter Gorbaçov düşmandır SafAğ'a. "Yevrey"i (Yahudiyi)/EvErEy'i, Torik/Türk yapan sihirbaz Maglardan kalma bu SafAğ İlimi! İmam Humeyni düşmandı İslam'ı EsElim yapan, Farsı EvErEs yapan Delilere! Açıkça söylüyorum, bu Muğ, Mağ, Muğanna denenlerden biri de sağ kalmayacaktır." (Muğanna 2005: 457-458)

Düşmanlığın kökü uzaklara gitmektedir ve subjektif karaktere sahip değildir. Yazarın da kaydettiği gibi bu savaş kamillik yolunda SafAğlarla "Yılan" arasında idi. "Yılan", Rum, Fars, Rus ve Ermenilerden oluşan düşman sürüsü, demektir. Azerbaycan'a karşı faaliyette bulunanların ekseriyeti "Milli Birlik" adı ile birleşip iş görüyorlardı. Gonağlı'da kurulan "Milli Birlik" teşkilatı da bu kabildendi. Roma ve Moskova "yılanı" olan Hudiyev'in eli ile kurulmuştur. Bunların arasında Türk yoktur, lakin kendilerini "Türkçülük" uğrunda çalışanlar olarak göstermektedirler.

Muharrem Muharremov, Saşa Babayev, Seyid Cafer Pişeveri, Sultan Emirli, Medet Emirli, Hızır Abı, Çürük Aşık ve Alesger öğretmen, küresel trajedilerin analitik tahlilini yapıyor, bu büyük trajediler içinde kaderimizin kurtuluş yollarını arıyorlardı. İşte bu analizler sırasında Başkan Ruzvelt'in hiç de eceli ile ölmediği anlaşılmıştır. Amerika, Büyük Britanya ve Sovyetler Birliği isimli birbirine düşman "müttefikler" in Tahran Konferansı'nda, Stalin'in ikametgahında iki parçaya bölünmüş Azerbaycan'ın birleşme olayının gerçekleşmemesi için zehirlenmiştir.

İ. Muğanna'nın romanlarının kendine özgü ve yeni teori ile tahlile ihtiyaç vardır. Onun estetik ilkeleri, üslubu ve metodolojisi, geleneksel edebiyat

biliminin ilkelerine uygun düşmemektedir. Saf Ağ hakikatlerinin kavranması için “İdeal” den sonra “Ölüm-dirim”, “Peygamberin Mühürü”, “Kabristan”, “Gur Ün”, “İsahak, Musahak”, “Mahşer” okunmalıdır. İ. Muğanna, romanlar zinciri kurmamıştır sadece. Aynı şekilde kendi muhteşem roman tefekkürü sayesinde tarihimizin, dilimizin ve trajedilerimizin kodlarını açmış, anatomisini araştırmıştır.

Son Not

¹Küçük ülke

KAYNAKÇA

ARAS, O. (2018). “İsa Muğanna”. *525-ci Gazet.* 26 Oktyabr.

CAFEROV, N. (2014), “İsa Muğannanın Hakikati, Yahud Hakikatın İsa Muğannası”. *525-ci Gazet,* 01 sentyabr.

HASANLI, CEMİL (2018). *Azərbaycanda Sovet Liberalizmi: Hakimiyyət, Ziyalılar, Halk (1959-1969)*. Bakı: “Ganun”.

HÜSEYNOV İ. (2012). “Edebiyyata Geldiyim Dövrde Menim Kimi Yazıçılar Yok İdi”. *525-ci Gazet*”, 01 sentyabr.

HÜSEYNOV M. (2012). *Janr, Zaman ve Edebi Gehreman (İsa Hüseynovun Hekayeleri)*. Bakı: “Elm ve Tahsil”.

İBRAHİMOV M. (1955). “Bedii dil ve Süjet Haggında”. *Edebiyyat ve İncəsənət Gazeti.* №12

KAZEMOĞLU, SAMİR (1996). “Azərbaycan Edebiyatında Fikir Dönemi (80-90 Yıllar Nesri)”. *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* 3: 196-199.

LANZA, ROBERT. (2015) Uçyoniy Otkrivşiy Bessmertie ili Kto Je Mı Na Samom Dele” <https://terratunguska.livejournal.com/61314.html> (Erişim tarihi: AUG.25TH, 2015 AT 9:37 PM)

MUĞANNA, İ. (2005). *İdeal*. Bakı: “Lider Neşriyyat”.

MUĞANNA, İ. (2014). “Düşmenlerim Üçün Darıkhıram” <https://news.milli.az/culture/257340.html> (Erişim tarihi: 1 Aprel 2014 13:44)